

Sárdy Péter

A kereszténység és az erőszak

Jézus halála mint „experimentum crucis” II. rész

Az istenkép dilemmája

Jézus halálának két ellentétes értelmezését vettük szemügyre az imént: Pál „áldozati” értelmezését (amelyet a kereszténység megfontolás nélkül átvett) és egy mai, „nem áldozati” értelmezést (amelyet Jézus üzenetében ismerünk fel). Ha valaki megkérdezi, lényegében mi különbözteti meg ezt a két értelmezést, hamar rátalál összegyeztetetetlenül ellentétes istenképükre: Pál ószövetségi istenképek segítségével küzd saját problémáival (bűntudatával), a „nem áldozati” értelmezés pedig arra tesz kísérletet, hogy keresetlenül alkalmazza Jézus Istenről szóló egyszerű üzenetét. Alapjában véve csak ez a két alternatív modell lehetséges, és ezek kölcsönösen kizárják egymást, még ha a vonatkozó hipotézisek részleteit különbözőképpen lehet is megfogalmazni. Vagy ragaszkodunk a „régijó” bibliai istenképhez, és ezzel viszonylagossá tesszük Jézus üzenetét, vagy megfordítva: radikálisan komolyan vesszük Jézus üzenetét, és ezzel viszonylagossá tesszük a Biblia többi istenképét. Harmadik lehetőség, a kettőnek „nemcsakhanem-is” jellegű harmonizálása logikailag nem lehetséges.

A történelmileg létrejött kereszténység persze ezt a – logikailag megengedhetetlen – „harmadik utat” választotta. A következmények ma nyilvánvalók, és nem hízogók a kereszténységre nézve. Az „Atya” Jézus által leírt istenképének ebben az összefüggésben már csupán egy prédikátor kevésbé realiztikus túlzásának kellett tűnnie. A „hegyi beszéd” totális lemondása az erőszakról – ami eredetileg Jézus istenképének gyakorlati alkalmazása volt – excentrikus szentek „különútvá” változott, amelyet tulajdonképpen nem lehetett egészen komolyan venni. Az egyház ennek értelmében – összhangban az áthagyományozott bibliai istenképpel, és szociológiailag nézve kifogástalanul – a hatalom elvére épült. Magát Jézust is – mintegy az egyház uralmának (azaz a benne élő, önmagukat „egyházzá” nyilvánító „hatalmasok” uralmának) megalapozásaként – olyan uralkodóvá stilizálták, aki az erőszak teljességével jön majd el „*ítélni eleveneket és holtakat*” (Apostoli hitvallás). Az ilyen módon hirdetett Isten aztán „természetesen” élni is tudott „egyházának” hatalmával, amely minden „elhajló” ellen irányult, kezdve Pál fellépésével, aki minden tőle eltérő gondolkodást megátkozott (Gal 1,8-9), később a bizánci államegyház intoleranciáján keresztül a középkori inkvizíció visszaéléseivel, amelyek helyébe azóta vértelenebb eljárások léptek ugyan, de azok még mindig kényszerítő eszközök. Az „egyház” mindmáig gyakran és könnyelműen lép szövetségbe földünk hatalmasaival is, politikai és gazdasá-

gi téren egyaránt. A kereszténység ily módon az emberiség egyik legerőszakosabb vallásává vált.

Mi tette mindezt lehetővé? Mivel Jézus tanítványai zsidók voltak, az Istenükhöz való hűség annyira magától értetődő volt számukra, hogy egyáltalán nem voltak képesek észrevenni, hogy Jézus üzenete milyen lényeges ellentétben állt a Bibliából merített istenképükkel. A Bibliára épült hitükkel nem tudták másként értelmezni Jézus megfoghatatlan halálát („experimentum crucis”), mint ahogy azt tették: „*Nem ezeket kellett elszenvednie a Messiásnak, hogy bemehessen dicsőségébe?*” (Lk 24,26). Ezáltal Izrael Bibliájának függelékévé tették Jézust az ő „jó hírével” együtt. Ezért maradt mindmáig tisztázatlan a zsidóság és a kereszténység viszonya is. A keresztények mind a mai napig nem tisztázták, hogy az ember Jézus csupán egy zsidó rabbi volt-e, aki bár kissé túlzóan, talán ügyetlenül leegyszerűsítve is fogalmazta meg Istenről szóló üzenetét, de egészében véve ragaszkodott „az atyák Istenéhez” – vagy pedig olyan valaki volt, aki tapasztalata alapján radikálisan megkérdőjelezte, és ezzel végső soron hatályon kívül helyezte az Ó- és Újszövetség jelentős részének Istenről szóló tanítását.

„A kereszt kísérlete” leleplezi az erőszakot

Mit mond hát nekünk ma Jézus erőszakmentességének „kísérlete”? – Senki ne várjon egyszerű választ! Mindenesetre Jézus keresztje ama kultúra fejlődésének döntő pontján áll, amelyben élünk, és érdekünk, hogy az erőszak kérdésében világosabban lássunk. Nézetem szerint keresztényekként ragaszkodnunk kellene tájékozódásunk kettős alapjához: *Egyfelől* komolyan kell vennünk a történelmi tényeket, *másfelől* azonban Jézus „akcióprogramját” is, erőszakmentes „jó hírét”, amelyért kész volt meghalni.

Jézus erőszakmentességi kísérlete a keresztén végződött. Ha ez a Jézus – a kereszténység kétségtelen történelmi szerepe révén – már eddig is jelentős volt az emberiség fejlődése szempontjából, akkor – egyfajta „próbaköként” („experimentum crucis”) – talán erőszakos halála is szolgálhatná még az erőszak kérdésének megoldását. Ez a próbakö megmutathatná nekünk az erőszak igazi természetét, az erőszakét, ami az evolúció tényezőjeként az emberi társadalmak szervezeti elve volt, és ma is az. Jézus keresztje kettős választ ad az erőszak problematikájára:

Halálával Jézus *elismeri az erőszakot mint olyan tény*, amely kétségtelenül uralkodik a világon, s amelyet nem lehet kimagyarázni. Mindenesetre azzal, hogy vonakodik vállalni a politikai messiás szerepét, és erő-

szakkal harcolni az idegen megszállók erőszaka ellen, *elutasítja az erőszakot mint uralkodó elvet*. Ehelyett „*a haláláig engedelmesnek*” (Fil 2,8) mutatkozik, és így szolidáris marad azokkal az emberekkel, akik ebben a világban alá vannak vetve az erőszaknak. Hűséges marad küldetéséhez akkor is, ha ez a kivégzést eredményezi számára. Ezzel további választ nyújt nekünk:

Jézus halála *ledönti trónjáról az erőszakot, megfosztja bűvös erejétől*, mert Jézus nem hajol meg az erőszakkal való fenyegetés előtt. Ezzel megmutatja, hogy Isten egyáltalán nem „szenteli meg” az erőszakot, hanem az teljességgel az emberek felelősségi körébe tartozik: képesek ugyan rosszat tenni, de azután viselniük is kell a következményeket. Jézus keresztje azt szemlélteti, hogy többé nem az erőszaké az utolsó szó: Isten nem az erőszakot támogatja, hanem a mögött az ember („*a fia!*”) mögött áll, aki radikálisan lemond minden erőszakról. Jézus azért volt képes kiállni ezt a próbát, mivel biztos volt abban, hogy halálával nincs mindennek vége, és Isten „hamarosan ismét talpra állítja” a megöltet (Mk 8,31). Az ő hitéhez ragaszkodtak a keresztények, amikor azt mondták, hogy e próbatétel után Isten „*mindenek fölé magasztalta*” a megölt Jézust (Fil 2,6-11). Ez a felmagasztalás azonban *már megtörtént*, és egyáltalán nem muszáj – ahogyan az apokaliptikusok képzeltek – „*az utolsó nap*” e világi szempontból kissé elhalasztott, de majd annál erőszakosabb „*visszavágásának*” lennie, hiszen ez csak újabb misztifikálás, az erőszak istenítése lenne. Hogyan gyógyíthatná be Isten az emberi erőszak által okozott sebeket a *saját* erőszakának ultimátum jellegű „*végző győzelmével*”? A János-evangélium nagyon lényeges dolgot mond ki, amikor ott Jézus azt mondja bírāja előtt: „*Az én királyságom nem innen való*” (Jn 18,36).

A kereszti kísérlete nem dőlt el abban az értelemben, hogy egyértelműen meg lehetne állapítani kimenetelét. Kimenetelének értelmezése – álláspontjuknak megfelelően – eltérő lehet az egyes emberek számára. Vannak olyanok, akik nem kaphatók Jézus üzenetére; ők bukásnak fogják nyilvánítani kísérletét, és azt mondják: Ebben a világban a legnemesebb és legjobb szándékú ember is kudarcra van ítélve; még az a legokosabb, ha „*együtt úszunk az árral*”, és ha ez saját előnyünkre lehetséges, akkor szintén alkalmazunk erőszakot, vagy legalábbis alkalmazkodunk az idegen erőszakhoz. De vannak más emberek is, akiket Jézus meggyőzött, vagy éppenséggel elbűvölt; ők sem kudarcnak, sem egy történet végének nem tartják kereszthalálát; „*megfertőzte*” őket Jézus gondolkodásmódja, és képesek továbbvinni az *ügyét*.

Jézus kísérlete folytatódik

Az „*egyház*” néven meglehetősen hamar létrehozott hatalmi képződmény sajnos az erőszak oldalára állt. Azóta, hogy átvette a Római Birodalom államegyházának szerepét, kifelé is láthatóan lemondott arról, hogy egy erőszakmentes Isten erőszakmentes „*gyermekének*” szószólója legyen. De a „*hivatalos*” egyház minden korban csak egy történelmi áramlat felszínét mutatja meg. A mélyben – és ezért kevésbé láthatóan – hat a kereszténység tulajdonképpeni vonzereje, amely kezdetől fogva nem a szervezet, hanem Jézus üzenete volt. Ezt az üzenetet kezdetől fogva sokan megélték, ismételtelen kifejtették és továbbadták, mert meggyőzte az embereket, és erőt adott nekik az élet megpróbáltatásaiban. Ily módon az egyházon belül mindig eleven és hatékony maradt Jézus istenképe *is*; tiszteletteljesen áthagyományozták, és így a keresztény gondolkodás állandó „*ösztökéje*” maradt. A Jézus követésére törekvés az eleve maradó forrásává lett – persze a számtalan eretnecség, a hivatalos egyház által elvetett „*tévtanítás*” eleve maradó forrásává is. Idővel a Jézusért való lelkesedés már magában is az eretnecség gyanúját váltotta ki, mert az egyházi többség igen hamar saját tekinélyét látta veszélyben, ha valaki merészkedett „*tőle függetlenül*” közvetlenül Jézusra hivatkozni. Így aztán Jézus ügye, az erőszakmentes Isten követése egyre inkább levált az „*egyházi szervezetről*”.

Tragikus fejlemény, hogy *Jézus üzenetének ez a magva* szemléltetést feledésbe merülhetett híveinek közösségében. A „*hivatalos*” egyház egyre inkább arra össz-

pontosította erőfeszítéseit, hogy szükség esetén vallási türelmetlenséggel és erőszakkal is biztosítsa az „igaz hitet” (az „ortodoxiát”), s ennek árákért háttérbe szorította a *valódi hitet*, ami nem más, mint hátrahagyatkozás arra az Istenre, akinek a szeretete nem ismer határokat.

Isten erőszakmentes „fia” a következő szavakkal írta le saját küldetését és azt az utat, amelyet másoknak is ajánlott: „*Boldogok a békességteremtők* (a „békülékenyek”, az „erőszakmentesek”), *mert Isten a fiainak fogja hívni őket*” (Mt 5,9). A kereszténység képviselői gyakran elfeledkeznek rámutatni arra, hogy Jézusnak ez a kijelentése egyáltalán nem korlátozódik a „helyes hitvallású” emberekre. Ellenkezőleg: ő itt egyszerűen *mindenkit* „Isten fia” közé számít, aki a legkülönbözőbb emberi konfliktusok erőszakmentes megoldásáért száll síkra. Olyan emberekről beszél, akik nem kérdezik aggályoskodva, vajon reális kilátás van-e arra, hogy „ebben a világban” elérjünk valamit a béke, a környezet, az elnyomott vagy szenvedő emberek érdekében; olyanokról, akik egyszerűen belső ösztönzésüket követik, és nem kétlik, hogy „*béketeremtő*” akcióik helyesek. Az ilyen embereké a *valódi hit*, annak az Ábrahámnak a hite, akinek nem valamiféle „hitigazság” járt a fejében, hanem egy teljesen reménytelen helyzetben, úgyszólván „*minden remény ellenére*” (Róm 4,18) reménykedett vágyának beteljesülésében. A Jézus által hirdetett Isten nemcsak teremtő, hanem meg is szabadít mindenfajta erőszak szolgásgéből. Bárki, aki erőszakmentesen folytatja ennek az Istennek a felszabadító művét, őhozzá tartozik, „az ő fia”, függetlenül attól, hogy tudatában van-e „istenfiúságának”, vagy sem. Aki *Jézussal* belebocsátkozik az erőszakmentesség kalandjába, ezáltal az ő kísérletét folytatja, kétségtelenül ugyanannak az Istennek az „akarathoz” igazodik, és ezáltal Jézus „*testvérének és nővérének*” számít.

Az egyház kísérlete

A kereszt mint „experimentum crucis” alkalmas arra, hogy tisztázzuk az egyház viszonyát is az erőszakhoz, és ennek ismét két oldala van. Az *egyik* vonatkozás azt az egyházat mutatja, amelynek az emberi társadalmak szabályai szerint kell működnie, és ezért nem boldogulhat „rendező erőszak” nélkül. Egy tökéletesen erőszakmentes módon szervezett egyház utópia lenne. Jézusra való hivatkozással ezt követelni nem jelentene kevesebbet, mint „Isten országát” összetéveszteni az egyházzal. Mivel azonban az emberek különben is hajlanak arra, hogy érvényre juttassák saját akaratukat, az egyház felelőseinek sokkal erősebben a *második* vonatkozásra kellene fordítaniuk figyelmüket, vagyis arra, hogy Jézus keresztje ledöntötte trónjáról és megfosztotta bűvös erejétől az erőszakot: meg kellene fontolniuk, hogy Jézus célelképzelése, az „*Isten országa*” semmiképp sem valósulhat meg egy szilárdan szervezett egyházban. Ezt az „*istenuralmat*” Jézus szellemének megfelelően inkább abban kellene látnunk, hogy az emberek az ő példája nyomán és a *saját* (!) magatartásuk által „*Isten fiaivá*” és *lányaivá* válnak (vö. Mt 5,45.48).

A kereszt kísérlete arra hívja meg a keresztényeket, hogy mondjanak le az erőszak mindenfajta misztifikálásáról. Magukévá kellene tenniük, hogy az emberi társadalmakban tapasztalható erőszak biológiai-szociológiai tény, és semmiképpen sem „Isten erőszakából” ered. Az *isten* hatalomnak nem lehet semminemű „helytartója” az emberek között. És nemet kellene mondaniuk az erőszak egyik további misztifikálására

is, azaz a csábító fekete-fehér látásmódra: *Emitt* az Istenhez tartozó erőszakmentesek és „szentek” közössége – *amott* az erőszakosok uralma alatt álló gonosz világ. A „*világ*” – minden sötét és világos vonatkozásával együtt – éppúgy Istenhez tartozik, mint „*Isten fia*”. Az erőszak a teremtett világ alkotóeleme, de Jézus által új értékelést kapott: amióta ő meghirdette „jó hírét”, többé semmilyen erőszakosság nem hivatkozhat Istenre. Noha szabad emberek szervezeteit nem lehet elgondolni „rendező erőszak” nélkül, senki sem láthat önértéket a hatalomban. Ezért nem kell (és nem szabad) törekedni célként még a társadalmilag szükséges hatalomra se: az csupán eszköz, funkcionáriusai pedig csak szolgák, akik valamennyien egy magasabb cél, az élet szolgálatában, és végső soron minden életmegnyilvánulás „*csúcsteljesítményének*”, „*Isten gyermekei*” tudatos szeretetének szolgálatában állnak.

Az egyház – mint társadalmi képződmény – természetesen nem lehet arra hivatva, hogy maga valósítsa meg Jézus „hegyi beszédét”. Mindig az egyes emberek (ideális esetben persze az összes keresztények) azok, akik képesek követni a felhívást, hogy váljanak „*Isten fiaivá és lányaivá*”. (A félreértések elkerülése érdekében hangsúlyozzuk, hogy a „fia” és „lánya” szavak ebben az összefüggésben semmiképp sem jelentenek kiskorúságot és önállótlanyságot, hanem éppen ezek ellentétét, hiszen Jézus úgy jellemzi ezeket a „fiakat és lányokat” mint akik „*tökéletesek, mint mennyei Atyjuk*”). Ennek ellenére mindenkire érvényes, akinek tekintélyi pozíciója van az egyházban: a hataloméhség és Jézus követése („hegyi beszéd”) kölcsönösen kizárják egymást. Az egyház csak szolgálója egy nemes feladatnak, biztosítania kell azt a keretet, amelyben az emberek meghallják és megélik, nagy kincsékként őrzik és továbbadják Jézus hívását. És ez elvileg nem fér össze az erőszak alkalmazásával, még akkor sem, ha az állítólag csak „Isten népe egységének” biztosítását szolgálja. Aki hatalmi eszközökkel kényszerít másokat – nem ritkán azok lelkiismerete ellenében –, az semmiképpen nem hivatkozhat Jézustól eredő igazolásra. Jézus igehirdetésének célja nem egy szervezet egysége, hanem a szeretet volt. De lehet-e a szeretet egységének megvalósulását várni attól, hogy az önfejlődést, engedetlenséget és tévelygőket megbüntetik vagy kizárják?

Ha bármiféle erőszak alkalmazásáról van szó (még ha az „lelki” erőszak is), minden egyházi vezetőnek meg kellene fontolnia, hogy ő – szociológiailag nézve! – Káifás főpap oldalán, Jézus viszont a kizártak között áll. Jézus mint népéből kizárt személy vált az erőszak áldozatává, és koránt sem egy erőszakos Isten követelésének áldozataként (ahogyan Pál sajnos félreértette), hanem azon *vallási* vezetők elvakultságának és erőszakra való készségének áldozataként, akik „csak” népük érdekeit tartották szemük előtt. Aki ezt a Jézust „Urának” vallja, annak oly mértékig kellene magáévá tennie az erőszakmentesség üzenetét, hogy meglegyen erőszak nélkül. Ezért az „*egyháznak*” – ahelyett hogy a „normális” emberi szervezetekhez igazodna – kötelezően azon eszménykép szerint kellene tájékozódnia, amelyet már Pál állított tesszalónikai gyülekezete elé (mégpedig az Újszövetség legősibb iratában: 1 Tessz 5,19-21):

„Ne oltsátok ki a Lelket!

Ne vessétek meg a prófétai beszédet!

Mindent vizsgáljatok meg, és a jót tartsátok meg!”

(Vége)